

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СОЦІОЛОГІЇ**

**УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО
ДВАДЦЯТЬ РОКІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ
СОЦІОЛОГІЧНИЙ МОНІТОРИНГ**

**Том 1
Аналітичні матеріали**

Київ 2011

У45 *Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг : У 2-х т. Том 1. Аналітичні матеріали / За ред. д.ек.н. В.Ворони, д.соц.н. М.Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2011. – 576 с.*

Ukrainian Society. Twenty Years of Independence. Sociological Monitoring. Volume 1. Analytical Materials / Revised by V. Vorona, Doctor of Economy, and M. Shulga, Doctor of Sociology. – K.: Institute of Sociology, NAS of Ukraine, 2011. – 576 pp.

ISBN 978-966-02-6209-6

ISBN 978-966-02-6210-2

Дослідження виконано Інститутом соціології НАН України в межах бюджетної програми “Прикладні наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами і державним замовленням у сфері розвитку галузей економіки, технічне забезпечення Національної академії наук України”. В першому томі узагальнюється двадцятирічний досвід соціологічного моніторингу, починаючи з першого року незалежності нашої країни. Грунтуючись на даних багаторічних репрезентативних опитувань населення України (1992–2011 рр.), автори статей аналізують стан та динаміку перетворень у соціоструктурній, економічній, політичній, культурній та інших сферах життя сучасного українського суспільства, зміни в умовах життя населення в місті й на селі, соціальне самопочуття, особливості відображення і оцінки соціальних реалій та перебігу суспільних трансформацій у свідомості українців.

У статтях збірника використано матеріали Європейського соціального дослідження, здійсненого за участі Інституту соціології НАНУ.

Для професійних соціологів, політиків, політологів, публіцистів, наукових працівників, аспірантів, викладачів та студентів соціогуманітарних вузів.

The survey was conducted by the Institute of Sociology, NAS of Ukraine, within the governmental programme “Applied research and technological development, works commissioned according to the state and governmental programmes on development of economy and technological support of the National Academy of Sciences of Ukraine”. In the volume 1, twenty years of sociological monitoring experience has been generalized. Based on the data of representative public polls conducted in Ukraine in 1992–2011, the authors have analysed condition and dynamics of changes in social, structural, economic, political and other spheres of modern Ukrainian life, changes in conditions of urban and rural life, social well-being, specific features of reflection and assessments of social reality and social transformations in the mass consciousness of Ukrainians since the first year of independence.

In the articles, there were also used outcomes of the comparative sociological survey conducted by the Institute of Sociology, NAS of Ukraine, within the All-European monitoring project European Social Survey (ESS).

The publication is aimed for professional sociologists, politicians, politologists, publicists, research workers, post-graduates, lecturers and students of social and humanitarian universities.

Рецензенти:

д.соц.н. **Куценко О.Д.**

д.соц.н. **Судаков В.І.**

д.соц.н. **Тарасенко В.І.**

ББК 60.5

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту соціології НАН України. Протокол №6 від 25 жовтня 2011 р.

ISBN 978-966-02-6209-6

ISBN 978-966-02-6210-2

© Інститут соціології НАНУ, 2011

*Н.Бойко,
кандидат соціологічних наук*

ІНТЕРНЕТИЗАЦІЯ УКРАЇНИ: ПРОРИВ ДЕСЯТИЛІТТЯ

Термін “Інтернет” уже давно перестав сприйматися як іншомовне слово, знайоме лише вузькому колу спеціалістів. Виникнувши як засіб для обміну інформацією серед програмістів, сьогодні Інтернет являє собою територію, на якій активно спілкуються, навчаються та отримують інформацію, продають і купують, рекламують та оплачують товари і послуги, користуються можливостями Інтернет-банків та Інтернет-магазинів, голосують, відпочивають, розважаються, шукають та отримують роботу, знаходять друзів, однодумців, реалізують особисті, суспільні та політичні інтереси тощо. Аудиторія всесвітньої мережі неухильно зростає, доступ до Інтернету для користувачів стає насущною потребою сучасного життя та виводить суспільство на якісно новий рівень функціонування та розвитку.

Сьогодні пересічні українці дедалі частіше обирають Інтернет як невід’ємного супутника свого життя. Так, відповідаючи на запитання *“Без яких речей Ви особисто не можете обійтись сьогодні в повсякденному житті?”* у 2011 р. – 26% українців зазначили, що не можуть обходитись без Інтернету, а 25,7% – без комп’ютера та ноутбука. Враховуючи той факт, що близько 30% українців сьогодні зазначають, що користуються Інтернетом постійно, не важко помітити всепоглинаючий феномен Інтернету. Дійсно, підключившись до всесвітньої мережі, пересічний українець вже не уявляє свого життя без тих послуг та можливостей, які забезпечує Інтернет. Нагадаємо, що навіть в умовах нещодавньої кризи, що охопила весь світ та й Україну (зазначимо, що основною ознакою такої кризи стає реальне зменшення прибутків населення, скорочен-

ня витрат на продукти харчування та інші товари народного вжитку, зниження споживацького попиту на товари та послуги), пересічний українець почав потроху відмовлятися й від кабельного телебачення, й навіть від мобільного зв'язку, але не від Інтернет-зв'язку. Підключення до Інтернет послуг в Україні не тільки не зменшувалось через світову кризу, а навіть неухильно збільшувалось і у 2008, і у 2009, і у 2010 рр. Більше того, наше попереднє дослідження засвідчило, що українські користувачі в умовах кризи стали активніше використовувати Інтернет-мережу для реалізації своїх планів та інтересів [1]. Дійсно, у новітніх ІКТ закладені певні ресурси (недосяжні поза Інтернет-мережею), які розширюють способи та засоби розв'язання проблем, у тому числі й породжуваних кризою, та збільшують шанси активної саморегуляції свого життя. Так, використання Інтернету забезпечує можливості: пошуку роботи (вакансій) через мережу, що збільшує ресурси активного самостійного виходу з кризи; одержання роботи безпосередньо в мережі за новими професіями, які з'являються з появою Інтернету, що реально збільшує кількість імовірних видів заробітку, розширюючи індивідуальне поле варіантів подолання кризи (наприклад, веб-дилер, веб-дизайнер тощо); здійснення купівлі-продажу товарів через Інтернет-мережу, що дає змогу зекономити час та гроші, зокрема на оренду офісу або вартості товару тощо; пошуку партнерів (замовників), налагодження зв'язків для реалізації своїх інтересів, що збільшує й комунікативно-виробничі резерви користувачів; організації та розвитку бізнесу (Інтернет – це місце, де можна стартувати з порівняно невеликим початковим капіталом); оперативного зв'язку через мережу (користування електронною поштою, скайпом економить і час, і гроші); збільшує можливості збирання необхідної інформації, що запобігає імовірним ризикам і негативним наслідкам розвитку подій або мінімізує їх (відстеження різних аспектів розвитку подій для прийняття оптимального рішення), зокрема щодо здійснення певних фінансових,

економічних кроків або ризику бути обдуреним несумлінними роботодавцями, продавцями або партнерами тощо; нарешті можливість просто відпочити, зняти емоційну та психологічну напруженість. Некористувачі ж фактично позбавленні цього потужного соціального ресурсу.

Водночас слід зазначити, що Інтернет – це доволі нове явище, яке потребує фундаментальних та довгострокових досліджень, і питання розвитку ІКТ, інформаційного суспільства (це створення національної системи індикаторів розвитку інформаційного суспільства, вдосконалення національного профільного законодавства; і використання ІКТ у державному управлінні та зв'язках з громадськістю; питання інформаційно-психологічної безпеки людини та суспільства в сучасному світі; розвиток національної інформаційної інфраструктури та її інтеграція у світову інфраструктуру; розвиток національної е-комерції, можливості її державної підтримки тощо) стають нагальною потребою наукового та державного пріоритету.

Про важливість та актуальність розвитку інформаційно-комунікаційних технологій у країні свідчить і той факт, що 2011 р. в Україні проголошено Президентом України Роком інформаційного суспільства і освіти.

Інститут соціології НАНУ як флагман української соціологічної науки стоїть біля витоків дослідження ІКТ в Україні, фіксуючи перші кроки інформатизації в країні та поступовий впевнений незворотний розвиток цих процесів в українському суспільстві. Результати майже десятирічного моніторингового дослідження Інституту соціології НАНУ з питань розвитку інформатизаційних процесів в Україні, що проводяться, починаючи з 2002 р., демонструють позитивну динаміку розвитку інформаційних процесів в Україні.

Аналіз рівня комп'ютерної грамотності українських громадян засвідчує, що сьогодні вже майже половина населення країни вміє користуватися комп'ютерною технікою (*табл.*).

Причому за результатами нашого дослідження володіння комп'ютерними технологіями сьогодні не є пріоритетом

Розділ четвертий

Таблиця

Динаміка розподілу відповідей на запитання
“Чи вмієте Ви користуватися комп’ютером?” (%)

Варіанти:	2002	2003	2004	2005	2006	2008	2010
Не вмію і ніколи не користуюсь	79.8	77.7	74.6	70.6	64.9	56.8	54.7
Вмію працювати на комп’ютері, іноді користуюсь	13.3	15.3	17.8	21.0	25.2	28.3	29.5
Постійно використовую в роботі	4.4	4.8	6.3	6.8	9.0	13.8	15.2
Інше	2,1	1,9	1,2	1,6	0,9	1,0	0,7
Не відповіли	0,4	0,2	-	-	-	-	-

лише молодіжної групи українців. На своє вміння користуватися комп’ютером у 2010 р. вказували 54% респондентів віком до 25 років, 43,2% – від 26 до 35 років, 36,3% віком від 36 до 45 років, 25,8% – від 46 до 55 років, 14,1% – понад 55 років. А постійно використовують у роботі 31,2% респондентів віком до 25 років, 19,5% – від 26 до 35 років, 23,7% – від 36 до 45 років, 10,7% – від 46 до 55 років, 2,6% – понад 55 років. Комп’ютерна грамотність перемагає й поселенські кордони країни. Так, своє вміння працювати на комп’ютері у 2010 р. засвідчили 40% мешканців столиці, 36,2% жителів великих міст, 30,6% та 20,1% мешканців невеликих міст та сіл відповідно. Постійно ж використовують комп’ютер у роботі 30% киян, 19,7% жителів великих міст, 20,4% та 3,4% мешканців невеликих міст та сіл відповідно. Аналіз освітніх особливостей респондентів, що мають той або інший рівень володіння комп’ютером (вміють працювати на комп’ютері або постійно використовують його в роботі), демонструє такі результати: серед осіб з вищою освітою 80,1%, з незакінченою вищою освітою – 60,6%, з середньою спеціальною – 57%, з загальною середньою – 45,2%, з початковою або неповною середньою – 15,3%. Таким чином, можна зазначити, що сучасні українці демонструють досить висо-

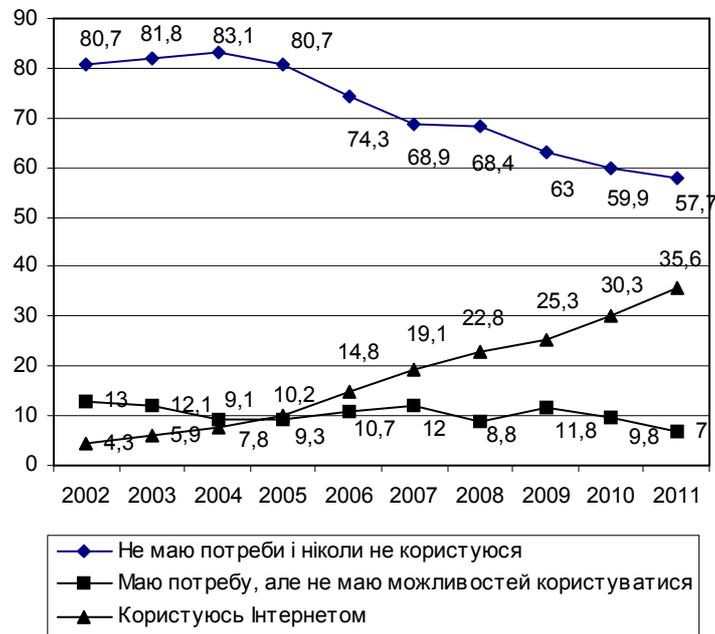
кий рівень володіння комп'ютером, що, безсумнівно, дає змогу їм долучатися й до всесвітньої Інтернет-мережі.

Моніторинг ситуації щодо користування Інтернетом в українському суспільстві демонструє невинне і динамічне зростання кількості українських користувачів Інтернету та неухильне зменшення групи тих респондентів, які зазначають, що “не мають потреби і ніколи не користуються” Інтернетом (рис. 1).

У 2011 р. користувачами всесвітньої мережі визнали себе вже понад 35% українців. На наш погляд, революційним для “інтернетизації” країни, коли відбулися вагомі кількісні та якісні зрушення цих процесів, став 2006 р. Група користувачів стала стрімко зростати. Тоді ж почали відбуватися певні зрушення в суспільній свідомості ук-

Рисунок 1

Динаміка розподілу відповідей на запитання:
“Чи користуєтесь Ви Інтернетом?”(%)

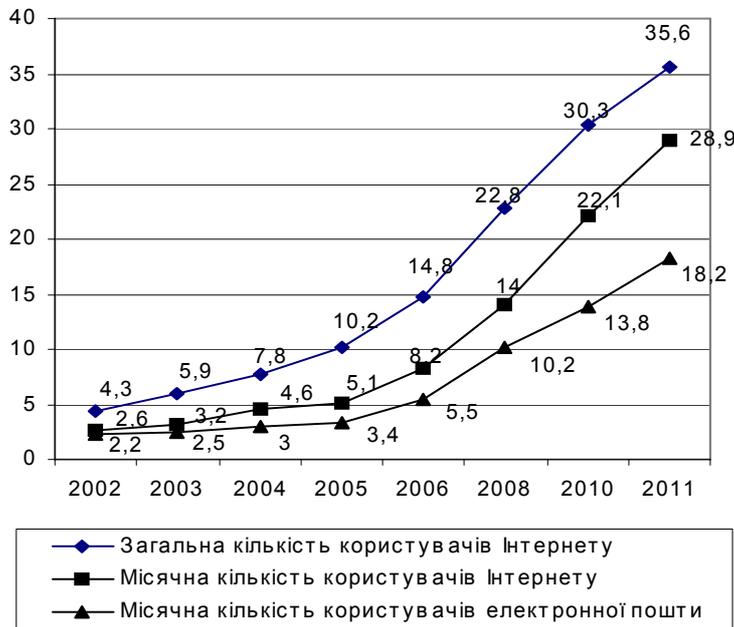

раїнців щодо сприйняття Інтернету як необхідної умови їх якісного існування та функціонування в сучасному світі. Про позитивні зрушення інформатизаційної свідомості українців наочно свідчить і суттєве зменшення кількості українців які зазначають, що не мають потреби використання Інтернету і ніколи ним не користуються. Причому слід зазначити, що на сьогодні, за результатами опитування 2010 р., цю групу становлять переважно літні особи (середній вік респондентів цієї групи – понад 53 роки), які мешкають у селі (79,2%) та мають початкову або неповну середню освіту (87,1%).

Дослідження засвідчує, що динамічно зростає як загальна кількість користувачів Інтернету в Україні, так і інтенсивність використання мережі українськими Інтернет-користувачами (рис. 2).

Рисунок 2

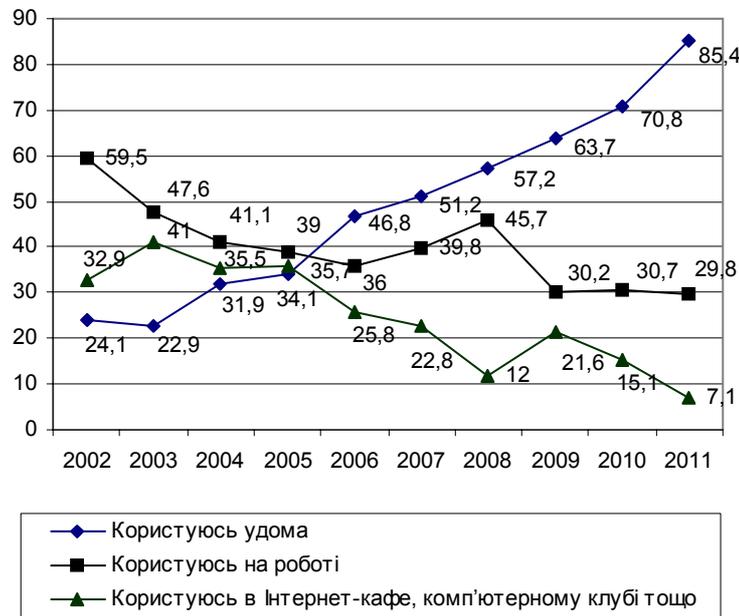
Динаміка інтенсивності користування
Інтернетом в Україні (%)

Сьогодні група постійних користувачів Інтернету в Україні, тобто тих, хто зазначає, що користувався мережею впродовж останніх 30 днів, становить близько 29% загальної кількості дорослого населення України. Можна помітити, що лише близько 5% з тих українців, які користуються Інтернетом, сьогодні можна назвати нерегулярними користувачами Інтернету. Переважна ж більшість користувачів Інтернету в Україні користуються мережею регулярно, що враховуючи також революційну тенденцію переважно “домашнього користування” мережею (користування Інтернетом вдома, а не на роботі або в Інтернет-кафе), що фіксується в наших дослідженнях починаючи з 2006 р. та збільшується рік від року (рис. 3), дає підстави сьогодні говорити про перехід на якісно новий рівень користування Інтернет-мережею в Україні.

Рисунок 3

Динаміка розподілу місць користування Інтернетом (%)

Так, за результатами нашого дослідження, у 2011 р. понад 85% українських користувачів зазначили, що вдома користуються Інтернетом. Не важко помітити, що темпи домашнього підключення Інтернету сьогодні мають дуже динамічний характер і в останні роки перевищують понад 10% приросту користувачів за рік.

Зазначені тенденції української інтернетизації дають змогу користувачеві більш якісно, регулярно та пролонговано користуватися можливостями Інтернет-мережі, враховуючи його потреби та інтереси, і мінімізують обмеження та перепони, які виникають, наприклад, при користуванні Інтернетом на робочому місці або в Інтернет кафе – обмеження часу користування, заборони керівництва, обмеження доступу до певних Інтернет-ресурсів тощо.

Результати моніторингового дослідження фіксують тенденції розширення використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій пересічними українцями. Безсумнівно, входження Інтернету в пересічне життя українців впливає і на видові зміни, й на якість їх соціальної діяльності. Використання Інтернету певним чином зумовлює структурні та функціональні зміни, що стосуються і дієвої, і пізнавальної, і комунікативної, і особистісної сфер буття, трансформують механізми та інструментарій реалізації діяльності сучасної людини, її взаємовідносини в суспільстві.

З огляду на завдання подальшої інтернетизації країни зауважимо, що заслуговує пильної уваги група потенційних користувачів Інтернету. Це мешканці України, які на сьогодні зазначають, що мають потребу користуватися Інтернетом, але не мають такої можливості. За результатами нашого дослідження цю групу становлять переважно українці до 30 років (32%), які мають середню спеціальну (43,75) або повну середню (34,5%) освіту. За родом занять більшість з них є робітниками (23%) або спеціалістами (16%). За оцінкою матеріального становища це переважно українці, які оцінюють матеріальне становище своєї сім'ї нижче середнього (48%) або як низьке (30%). Найчастіше

до цієї групи потрапляють українці, що мешкають у маленьких містечках (21%) або сільській місцевості (45%).

Враховуючи соціальний, економічний, політичний та культурний потенціал, який забезпечує використання Інтернет-мережі, країна має приділяти більш ретельну увагу проблемам розвитку Інтернету, збільшенню доступу до всесвітньої мережі якомога ширшого кола населення, надання пільг підключення та льотного тарифного використання Інтернету для певних соціально-демографічних груп. Усе це забезпечить умови досягнення якісно нового рівня життя, як країни, так і пересічного українця, сприятиме розширенню можливостей їх самореалізації в будь-яких сферах буття, незважаючи ані на місце їх проживання, ані на соціальні та демографічні характеристики.

Література

1. Бойко Н. Долучення до Інтернет-мережі як фактор розширення індивідуальних можливостей адаптації в умовах кризи / Наталія Бойко // Українське суспільство 1992–2009. Динаміка соціальних змін ; за ред. В.Ворони, М.Шульги. – К. : ІС НАНУ, 2009. – С. 276–283.